

ДАВЛАТ МУАССАСАЛАРИДА ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ ЎТКАЗИШ ВА УНИ ХУЖЖАТЛАШТИРИШ

Хайитов Шерзод Пардабоевич

Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Тошкент молия институти

Тошкент, Ўзбекистон

e-mail: shshsh777@umail.uz

Аннотация. Мақолада давлат муассасаларида инвентаризация ўтказиш ва уни хужжатлаштиришнинг ўзига хос жиҳатлари ва хусусиятлари тадқиқ этилган. Давлат муассасаларида инвентаризацияни ўтказишнинг асосий вазифалари илмий – услубий жиҳатдан асосланган. Амалдаги норматив - ҳуқуқий хужжатларга мувофиқ давлат муассасаларида инвентаризация ўтказишнинг зарурлиги ва уни ички назорат тизимини таъминлашдаги аҳамияти асослаб берилган.

Таянч сўзлар: бухгалтерия ҳисоби, далолатнома, давлат муассасаси, ички назорат, молиявий натижа, ҳисоб сиёсати, ҳисобот.

ПРОВЕДЕНИЕ ИНВЕНТАРИЗАЦИИ В ГОСУДАРСТВЕННЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ И ЕЕ ДОКУМЕНТАЛЬНОЕ ОФОРМЛЕНИЕ

Хайитов Шерзод Пардабоевич

Доктор философии по экономическим наукам (PhD)

Ташкентский финансовый институт

Аннотация. В статье рассматриваются конкретные аспекты и особенности проведения инвентаризации и ее документального оформления в государственных учреждениях. Основные задачи проведения инвентаризации в государственных учреждениях основаны на научно-методической точке зрения. Обоснована необходимость проведения инвентаризации в государственных учреждениях в соответствии с действующими нормативно-правовыми документами и ее значение в обеспечении системы внутреннего контроля.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, акт, государственное учреждение, внутренний контроль, финансовый результат, учетная политика, отчет.

CARRYING OUT AN INVENTORY IN GOVERNMENT INSTITUTIONS AND DOCUMENTING IT

Khaitov Sherzod Pardaboevich

Doctor of Philosophy in Economic Sciences (PhD)

Tashkent Institute of Finance

Abstract. The article discusses specific aspects and features of the inventory and its documentation in government agencies. The main tasks of conducting an inventory in government agencies are based on a scientific and methodological point of view. The necessity of conducting an inventory in government agencies in accordance with current regulatory documents and its importance in ensuring an internal control system is substantiated.

Keywords: accounting, act, government agency, internal control, financial result, accounting policy, report.

Кириш. Маълумки, мамлакатимизнинг барча ҳудудларида фаолият юритаётган давлат муассасалари давлат дастурига мувофиқ таъмирланиб, илғор ахборот технологиялари ва асбоб-ускуналари билан жиҳозланмоқда. Натижада аҳолига сифатли ва арзон хизмат кўрсатиш йўлга қўйилмоқда. Бу мамлакатимиз аҳолисига қулайлик яратиш, уларни ижтимоий жиҳатдан қўллаш билан биргаликда, ушбу давлат муассасалари раҳбарларига масъулият ҳам юклайди. Чунки, бюджет маблағларидан мақсадли ва самарали фойдаланиш зарур. Муассасалар балансидаги ҳар бир товар – моддий бойликларининг бут сақланиши, ўз вақтида ҳисобот шаклларида акс эттириши учун жавобгар шахслар амалдаги норматив – ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ раҳбар ва бош ҳисобчи ҳисобланади.

Давлат бюджетидан маблағ билан таъминланадиган давлат муассасалари йиллик молиявий ҳисоботларини тузишдан олдин, ҳисобот маълумотларининг ишончилигини таъминлаш мақсадида инвентаризация ўтказиши муҳим аҳамиятга эга.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Тадқиқот мавзуси доирасида мамлакатимиз ва хорижлик иқтисодчи олимларнинг илмий ишлари ўрганилди. Хорижлик иқтисодчи олимлар И.Воробьева, А. Спесивцева ва Г.Барышевларнинг тадқиқотларида бюджет, ғазна ва бюджетдан молиялаштирилувчи муассасалар учун бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиб – қоидалари кўрсатилган. Ушбу давлат муассасаларида бухгалтерия ҳисобини

ташкил этиш, бухгалтерия ҳисобининг асосий қоидалари ва тамойиллари ҳамда ҳисоб сиёсатини шакллантиришнинг ҳуқуқий асослари батафсил ёритиб берилган [Воробьева И.П., Спесивцева А.Л., Барышева Г.А., 2012].

Давлат секторида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш асослари С.Солодова ва А.Глущенколарнинг илмий тадқиқотларида батафсил ёритилган. Давлат секторида бухгалтерия ҳисобини норматив – ҳуқуқий тартибга солишда ҳар бир қонун ва кодексларнинг мазмуни ва аҳамияти, уларнинг қўлланилиши ва бир – бирига боғлиқликлари услубий жиҳатдан асосланган [Солодова С.В., Глущенко А.В., 2022].

О.Качкова, Т.Кришталева ва М.Овсийчукларнинг тадқиқот ишларида бюджет муассасаларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш масалалари асосий ўринни эгаллайди. Бунда бюджет муассасаларида бухгалтерия ҳисобининг асосий қоидалари, ички назорат тизими ва ҳисоб сиёсатини шакллантиришнинг ташкилий, услубий ҳамда техник жиҳатлари батафсил ёритиб берилган [Качкова О.Е., Кришталева Т.И., Овсийчук М.Ф., 2022].

Мамлакатмиз иқтисодчи олимларидан М.Остонақулов, С.Меҳмонов, А.Туйчиев, А.Остонуқулов, К.Ибрагимов ва А.Турсуновлар бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил қилишнинг назарий, услубий ва ҳуқуқий жиҳатлари бўйича тадқиқотлар олиб боғанлар.

М.Остонақуловнинг тадқиқотлари бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил қилиш масалаларига бағишланган бўлиб, ташкилотларда бухгалтерия ҳисобини ташкил этишнинг назарий, услубий ва ҳуқуқий жиҳатлари ёритиб берилган. Бюджет ташкилотларида ҳисоб ишларининг юритилиши, инвентаризациянинг ўтказилиши ва ҳисоботларнинг шакллантирилишининг услубий томонлари ҳам кўрсатиб берилган [Остонақулов М., 2009].

С.Меҳмонов ва А.Кулибоевларнинг тадқиқот ишларида бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш, унинг назарий – услубий асослари ўрганилган. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этишнинг мақсади, вазифалари, алоҳида хусусиятлари, бухгалтерия счётларининг таснифланиши ва молиявий ҳисоботларни тузишнинг норматив – меъёрий ҳужжатларга асосланиши ёритиб берилган [Меҳмонов С., Кулибоев А. 2012].

А.Туйчиев, А.Остонуқулов, К.Ибрагимов ва А.Турсуновлар томонидан олиб борилган тадқиқотларда бюджет ҳисоби ва бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этишнинг долзарб масалалари, ҳисобнинг

ташкилий ва услубий асослари ёритилган. Ҳисоб объектлари бўйича уларнинг аналитик ва синтетик ҳисобининг амалий жиҳатлари кўрсатиб берилган [Туйчиев А., Остонокулов А., Ибрагимов К., Турсунов А., 2018].

Юқоридаги хорижий ва мамлакатимиз иқтисодчи олимларининг тадқиқотларини ўрганиб чиққанимизда, улар томонидан олиб борилган тадқиқот ишлари асосан бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва ташкил этишнинг назарий, услубий ҳамда ташкилий жиҳатларига бағишланган. Олимлар томонидан давлат муассасаларида бухгалтерия ҳисобини юритишнинг ҳуқуқий асослари қисман ёритилган бўлса–да, тўлиқ тадқиқ қилинмаган. Шу боисдан бизнинг фикримизча, давлат муассасаларида бухгалтерия ҳисобини норматив – ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш, шу асосда ҳисоб сиёсатини ишлаб чиқиш ва ички назорат тизимини ташкил этиш бюджет маблағларидан мақсадли ҳамда самарали фойдаланишда муҳим аҳамиятга эга.

Тадқиқот методологияси. Давлат муассасаларида инвентаризация ўтказиш ва уни ҳужжатлаштиришнинг ўзига хос жиҳатлари ва хусусиятларини инобатга олган ҳолда тизимли таҳлил, анализ, синтез, таққослаш ва бошқа шу каби бир қанча тадқиқот усулларида фойдаланилган.

Натижа ва муҳокамалар. Бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисобот маълумотларининг тўғрилиги ҳамда ишончилиги активлар ва мажбуриятларни мажбурий тарзда инвентаризациядан ўтказиш орқали тасдиқланади. Инвентаризация объектлари, уни ўтказиш тартиби ва муддатлари инвентаризация бўйича бухгалтерия ҳисоби стандартида белгиланади [1].

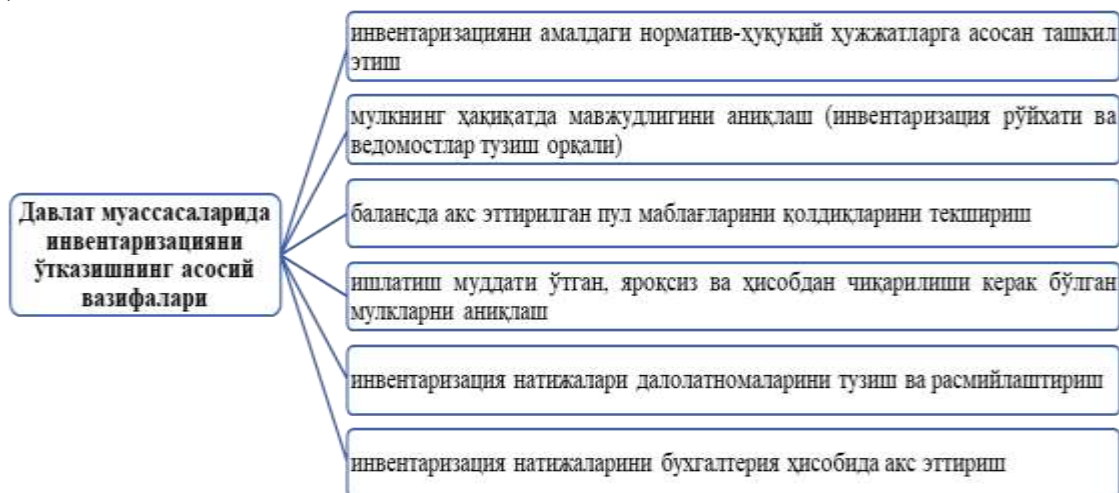
Агар бухгалтерия балансининг барча моддалари тўлиқ инвентаризация қилинмаган ҳамда бундай инвентаризация натижалари молиявий ҳисоботга киритилмаган бўлса, молиявий ҳисоботдаги маълумотлар ҳақиқий ҳисобланмайди. Давлат муассасаларида инвентаризацияни ҳар бир бухгалтерия объектлари бўйича ўтказиш тартиби ва унинг қоидалари 19-сонли “Инвентаризацияни ташкил этиш ва ўтказиш” номли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти (БҲМС) (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1999 йил 2 ноябрда 833-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган) билан тартибга солинади.

Инвентаризацияни ўтказишдан мақсад муассаса балансида акс эттирилган барча активлар ва мажбуриятларни ҳисобда тўғри акс эттирилганлигини

текшириш, ҳисоб маълумотлари билан солиштириш ҳамда ҳақиқатда мавжудлигини аниқлашдир.

Ушбу мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифалар амалга оширилади (1-расм).

1-расм. Давлат муассасаларида инвентаризацияни ўтказишнинг асосий вазифалари¹

Албатта, юқоридаги вазифаларни бажаришдан олдин инвентаризация комиссиясига муассаса бухгалтерия ходимлари томонидан бухгалтерия ҳисобининг барча маълумотлари тўлиқ қоғоз вариантда тақдим этилади [6].

Давлат муассасаларида амалдаги норматив – ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ инвентаризация қуйидаги ҳолларда ўтказилади:

- мол-мулк ижарага берилганда, сотиб олинганда, сотилганда, шунингдек, давлат муассасаси ўзгартирилган (давлат тасарруфидан чиқарилган) чоғда қонунчиликда назарда тутилган ҳолларда;

- йиллик молиявий ҳисоботни тузиш олдидан, бундан инвентаризацияси ҳисобот йилининг 1 октябридан кейин ўтказилган мол-мулк мустасно.

Давлат муассасаларининг ҳисоб сиёсатида ҳам инвентаризация ўтказишнинг тартиби ва муддатлари аниқ кўрсатилиши зарур деб ҳисоблаймиз ва қуйидаги “Давлат муассасаларида инвентаризация ўтказиш графиги” ни таклиф қиламиз (1-жадвал).

Давлат муассасаларининг ҳисобот йилидаги инвентаризациялар сони, уларни ўтказиш санаси, активлар ва мажбуриятлар рўйхати муассаса раҳбари томонидан тасдиқланган ҳисоб сиёсатида кўрсатилиши керак [3]. Ҳисоб

¹Муаллиф томонидан тузилган

сиёсатида инвентаризация билан боғлиқ барча жараёнлар тўлиқ камраб олинади.

1-жадвал

Давлат муассасаларида инвентаризация ўтказиш графиги²

№	Инвентаризация объектлари	Инвентаризацияни ўтказиш вақти	Инвентаризация ўтказиш даври
1	Асосий воситалар ва номоддий активлар	Йиллик молиявий ҳисоботни тузидан олдин	Йилда бир маротаба
2	Пул маблағлари, пул ҳужжатлари, қийматликлари ва қатъий ҳисобдаги бланклар	Ҳар ойнинг охириги беш кунда	Ҳар ойда бир маротаба
3	Ёнилғи-мойлаш материаллари; дори-дармонлар ва ярани боғлаш воситалари; озиқ-овқат маҳсулотлари	Ҳар чорак охириги ойининг 25-30-саналарида	Ҳар чоракда бир маротаба
4	Бошқа товар-моддий захиралари	Ҳар йили июнь ва декабрь ойлари	Йилда икки маротаба
5	Моддий жавобгар шахслар алмашганда	Буйруқда кўрсатилган муддатда	Йил давомида
6	Дебиторлик ва кредиторлик қарзлар	Ҳар чорак охириги ойининг 25-30-саналарида	Ҳар чоракда бир маротаба
7	Барча товар моддий қийматликлари бўйича тасодифий инвентаризация ўтказиш	Буйруқда кўрсатилган муддатда	Зарурият юзасидан муассаса раҳбари буйруғига асосан

Инвентаризацияни ўтказиш учун муассаса раҳбарининг буйруғи билан доимий ишлайдиган қуйидаги таркибдаги инвентаризация комиссияси тузилади:

- тиббиёт муассасасининг раҳбари ёки унинг ўринбосари (**комиссия раиси**);
- бухгалтерия ҳисоби хизматининг раҳбари (**бош бухгалтер**);
- бош ҳамшира;
- иқтисодчи;
- хўжалик ишлари бўйича масъул ходим;
- ходимлар билан ишлаш бўлими ходими (**ходимлар бўлими бошлиғи**);
- муассаса бўлимларининг мудирлари (**бўлимлар кесимида**);

²Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

- техник ходим (электрик; сантехник);
- кассир (касса операцияларини бажариш вазифаси юклатилган шахс);
- омбор мудир.

Давлат муассасаларида инвентаризацияни ўтказишда комиссиянинг ҳаттоки бир нафар аъзоси йўқ бўлса, бу ҳол инвентаризация натижаларини ҳақиқий эмас, деб топиш учун асос бўлиб хизмат қилади [4].

Инвентарлаш натижалари 19-сон БҲМС «Инвентаризацияни ташкил этиш ва ўтказиш» билан белгиланган тартибда расмийлаштирилади. Аниқланган ва ҳисобланган активлар ва мажбуриятлар ҳақидаги маълумотлар инвентаризация рўйхатлари ва далолатномаларига киритилади. Масалан, асосий воситалар бўйича маълумотлар 19-сон БҲМСга 6-иловага кўра объектнинг асосий вазифасига мувофиқ номлари бўйича инвентаризация рўйхатида, товар-моддий бойликлар бўйича – 8–11-иловаларга мувофиқ рўйхатлар ва далолатномаларда қайд этилади. Бунда фойдаланишга яроқсиз ва тиклаб бўлмайдиган активлар алоҳида рўйхатга киритилиб, унда уларни сотиб олиш, фойдаланишга топшириш вақти ва ушбу объектларни яроқсиз ҳолга келтирган сабаблар (шикастланиш, тўлиқ эскириш ва ҳоказолар) кўрсатилади.

Рўйхатлар камида 2 нусхада тузилади ва инвентаризация комиссиясининг барча аъзолари томонидан имзоланади. Моддий жавобгар шахслар рўйхатда қайд этилган барча бойликлар уларнинг гувоҳлигида текширилгани, улар томонидан масъул сақлашга қабул қилингани ва комиссияга нисбатан ҳеч қандай даъволари йўқлиги ҳақида тилхат берадилар. Инвентаризация яқунлангандан кейин рўйхатлар активлар ва мажбуриятларнинг амалдаги қолдиқларини ҳисоб маълумотларига кўра уларнинг қолдиқлари билан солиштириш учун бухгалтерияга берилади. Давлат муассасасининг бухгалтерияси инвентаризация рўйхатларидаги барча ёзувларнинг тўғрилигини синчиклаб текширади [5]. Нархлар, таксировка, ҳисоблашдаги ва ҳ.к. хатолар комиссиянинг барча аъзолари имзоси остида тузатилади.

Инвентаризация натижаларига кўра бухгалтерия солиштириш қайдномаларини тузади. Уларда инвентаризация рўйхатларидаги маълумотлар бухгалтерия ҳисобидаги тегишли маълумотлар билан солиштирилади. Шу ернинг ўзида инвентаризация натижалари – ортиқча ва камомадлар чиқарилади. Барча маълумотлар натура ва пул ўлчовида, ҳисобда қабул қилинган классификацияда кўрсатилади. Солиштириш қайдномаларига фақат ҳисобдаги маълумотлардан фарқлари аниқланган бойликлар бўйича маълумотлар қайд этилади. Фарқлар ҳам инвентаризацияда аниқланган

натижалар қайдномаларига киритилади. Инвентаризация комиссияси активлар ва мажбуриятлар камомати ва ортиқчаси сабабларини белгилайди, айбдор ва масъул шахсларни аниқлайди, улар комиссияга фарқ сабаблари ҳақида ёзма тушунтириш берадилар. Комиссия хулосалари, таклифлари ва қарорлари корхона раҳбари тасдиқлайдиган баённома билан расмийлаштирилади. Йиллик инвентаризация натижалари йиллик молиявий ҳисоботда акс эттирилади. Инвентаризация вақтида аниқланган активлар ва мажбуриятлар ҳақиқатда мавжудлиги билан бухгалтерия ҳисоби маълумотлари ўртасидаги тафовут “Инвентаризация жараёнида аниқланган мол-мулк камомати ва ортиқчасининг бухгалтерия ҳисоби тартиби тўғрисида”ги низомга (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2004 йил 6 апрелда 1334-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган) мувофиқ акс эттирилади.

Хулоса. Инвентаризацияни ўтказиш ва унинг натижаларини расмийлаштиришда бизнинг фикримизча қуйидагиларга эътибор бериш лозим:

- инвентаризация ўтказиш жараёнида муассасанинг ҳар бир моддий жавобгар шахсига бириктирилган товар –моддий бойликларининг рўйхатининг мавжудлиги ва уларнинг тўғрилигига;

- инвентаризация натижалари тўғрисидаги далолатномаларни моддий жавобгар шахслар билан биргаликда расмийлаштирилишига;

- инвентаризация натижасида аниқланган активлар ва мажбуриятларнинг камомат ва ортиқча чиққан суммаларини бухгалтерия ўтказмаларида тўғри акс эттирилишига.

Чунки, инвентаризациянинг давлат муассасаларида ўз вақтида, тўғри ўтказилиши ҳамда ҳужжатлаштириши, уларнинг молиявий натижаларига бевосита таъсир қилади.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 13 апрелдаги «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги ЎРҚ-404-сон Қонуни

2. Остонақулов М. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби. Ўқув қўлланма. – Т.: “Iqtisod – Moliya”, 2009. – 428 б.

3. Kuliboyev A.Sh. Methodological issues of formation of accounting policy in medical institutions // International scientific journal of finance and accounting. №4, August, 2017 <https://www.interfinance.uz/en/arxiv/231-ikki-4hh-2>.

4. Кулибоев А. Ш. Бюджет назоратининг назарий–услубий асослари //World scientific research journal. – 2023. – Т. 16. – №. 1. – С. 31-37.
5. Kuliboyev Azamat, & Urushova Nilufar. (2023). Byudjet nazoratining meyoriy-huquqiy asoslari va ularni rivojlantirish istiqbollari. UNIVERSAL JOURNAL OF TECHNOLOGY AND INNOVATION, 1(7), 189–197. Retrieved from <https://humoscience.com/index.php/ti/article/view/2268>.
6. Shonazarovich K. A. Regulatory and legal regulation of accounting in budgetary institutions //EPRA International Journal of Economics, Business and Management Studies (EBMS). – 2023. – Т. 10. – №. 6. – С. 82-86.
7. Меҳмонов С.У., Кулибоев А.Ш. Бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари жамғармалари ҳисоби. Ўқув қўлланма, «Иқтисод-молия» 2018. 186 б.
8. Остонақулов, А.А. Бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари ҳисоби ва ҳисоботи методологиясини такомиллаштириш. Монография. – Т.: VNESHINVESTPROM нашриёти, 2021. – 208 б.
9. Ostonokulov, Azamat. "Improvement of methodology for accounting of extra-budgetary resources of public educational and medical institutions. E3S Web Conf. Volume 296, 2021." 1st International Conference on Environmental Sustainability Management and Green Technologies (ESMGT 2021). <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202129606029>.
10. Tuychiyev A.J., Ostonokulov A.A., Ibragimov K.Sh., Tursunov A.S. Byudjet tashkilotlarida byudjet hisobi. Darslik – Т.: “Iqtisod – Moliya”, 2018. –329 б.
12. Воробьева И.П., Спесивцева А.Л., Барышева Г.А. Бухгалтерский учет в бюджетных учреждениях. Учебное пособие. – Томск.: Изд-во ТПУ, 2012. – 252 с.
13. Солодова С.В., Глущенко А.В. Бухгалтерский учет в бюджетных организациях. Учебник. – Москва.: Издательство Юрайт, 2022. — 322 с.
14. Качкова О.Е., Кришталева Т.И., Овсяйчук М.Ф. Бухгалтерский учет в бюджетных учреждениях. Учебник. – Москва.: КНОРУС, 2022. — 376 с.